

6. Філіпова А. Я. Перспективна спеціальність у підготовці фахівців інформаційно-документної сфери України / А. Я. Філіпова // Вісн. Кн. палати. — 2003. — №10. — С.29–31.

Надійшла до редколегії 18.09.2009 р.

УДК 316.722

В. Ю. СТЕПАНОВ

ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА СУЧАСНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Проаналізовано інформаційну культуру як найважливішу універсальну категорію сучасного інформаційного суспільства.

Ключові слова: інформаційна культура, інформаційне суспільство, комп'ютерна грамотність, комп'ютерна культура.

Проанализирована информационная культура как важнейшая универсальная категория современного информационного общества.

Ключевые слова: информационная культура, информационное общество, компьютерная грамотность, компьютерная культура.

Passing of information is analysed to the digit of major universal categories of modern informative society — informative culture.

Key words: informative culture, informative society, computer literacy, computer culture.

Зміни, що характеризують нинішній етап розвитку цивілізації, докорінно відрізняються від тих, що відбувалися в минулому. Їм властиві: безперервність, стрімкість, тенденція до прискорення, глобальність. Для всіх членів суспільства зростає необхідність постійного занурення в нові інформаційні потоки, відновлення знань, підвищення кваліфікації, опанування нових видів діяльності. Гігантські обсяги накопичених інформаційних ресурсів не сприятимуть вирішенню проблем, які постають перед людиною й суспільством, якщо суспільство не усвідомить глобальної значимості феномену інформаційної культури. Цим визначаються актуальність та особлива важливість ролі інформаційної культури в сучасному інформаційному суспільстві.

Метою статті є аналіз, виникнення та роль інформаційної культури в інформаційному суспільстві.

Основними факторами, що визначили виникнення феномену інформаційної культури, стали: перехід інформації до розряду найважливіших універсальних категорій суспільного розвитку; зростання обсягів інформації, інформатизація суспільства, розвиток інформаційної техніки й технологій; становлення інформаційного суспільства [8]. Інформація

завжди була найважливішою, невід'ємною складовою життя людини. Якщо раніше у виробничо-практичній діяльності людей вирішальна роль відводилася речовинним й енергетичним ресурсам, які, як уявлялося, повністю визначали перспективи розвитку людства, то нині інформація й знання все більше стають третім — доповненням до матерії й енергії — головним ресурсом суспільства. Таким чином, корінна зміна ставлення до інформації пов'язана з тим, що інформацію стали усвідомлювати як стратегічний, інформаційний ресурс, що має таке ж значення як природні, фінансові, трудові й ін. ресурси розвитку суспільства та держави.

Пріоритет інформації, порівняно з іншими благами й цінностями, набуття інформаційними ресурсами статусу стратегічних, визначаються тим, що в будь-якій сфері діяльності, зокрема економічній, політичній, соціальній, перевага належить тим, хто має повноту доступу до інформації та відповідні засоби її отримання, обробки, поширення й зберігання [5]. Саме завдяки інформації й знанням, високому освітньому рівню аналітиків та вмінню переробляти величезні потоки інформації, пов'язані з діяльністю людства на Землі, робиться спроба вирішити глобальні проблеми людства. Доступ до інформації завжди розглядався як найважливіший фактор влади військової, політичної, управлінської, особистої. Але нині цей зв'язок стає ще прямолінійнішим. Глобалізація і стиснення інформаційного простору, насичення відомостями без будь-якого контролю, швидкість передачі перетворюють інформацію в силу влади, у силу, що дозволяє без видимих фізичних потрясінь так впливати на свідомість та інші об'єкти реальності, як впливає найсильніша зброя. Свідомість, поведження, інститути суспільства і його окремі структури випробовують потрясіння, яких світ донині не знав [2].

Інформація перетворилася в ефективний засіб керування особистістю й суспільством. Узагальнене уявлення про причини актуалізації ролі інформації в суспільному розвитку надає концепція, що набула широкої популярності, американського вченого Е. Тофлера. Він виділив три основні типи цивілізації, що виникли в процесі глобальних соціотехнологічних революцій: аграрно-ремісничу, індустріальну й інформаційно-комп'ютерну. Основу кожної із трьох цивілізацій становить своя особлива технологічна система, пов'язана, відповідно, з матерією, енергією та інформацією [7]. Формують основні принципи «коду» нової цивілізації, Е. Тофлер протиставляє їх принципам індустріальної цивілізації (другої хвилі). Ці принципи, на думку Тофлера, такі: дестандартизація, деспеціалізація, десинхронізація, деконцентрація, демаксимізація, децентралізація. Вони характерні для всіх сфер, на які Тофлер розділяє суспільство: техносфери, соціосфери та інфосфери — системи виробництва й розподілу інформації. Вважаючи, що цивілізація суперечить старій традиційній індустріальній цивілізації, Тофлер стверджує, що вона є одночасно і високотехнічною, й антиіндустріальною цивілізацією. В умовах інформаційного суспільства (третьої хвилі) формуються нові інститути, відносини, цінності, те, що Тофлер називає новим ладом життя. Цей лад життя оснований на різноманітних поновлюваних джерелах енергії; на методах виробництва, що заперечують більшість

фабричних конвеєрів; на новій структурі, що Тофлер називає «електронним котедржем»; на радикально змінених школах й об'єднаннях майбутнього.

Інформаційна цивілізація, радикально перетворюючи соціокультурний простір, формує так звану інформаційну культуру. Саме це поняття досить багатогранне та використовується в різних значеннях. Говорячи про інформаційну культуру когось або чогось, ми вживаємо цей термін у широкому сенсі, маючи на увазі культуру інформаційного суспільства. Е. Тофлер, аналізуючи культурологічні проблеми цього суспільства, насамперед, звертає увагу на демасифікацію «масової свідомості» в умовах третьої хвилі. Нова культура характеризується фрагментарними, тимчасовими образами, кліпами, бліцами. Природно, що не всі здатні швидко адаптуватися до нових умов, «вписатися» в нове культурне середовище. Усе це зумовлює необхідність ставитися до інформації — зброї в економічній і політичній боротьбі, засобу керування особистістю й суспільством, інструменту влади, стратегічного ресурсу — як до найважливішого фактора, що визначає розвиток сучасного суспільства, джерела виживання та сталого зростання. Дія цього фактора особливо підсилюється зростанням кількісних показників інформаційних потоків у сучасному суспільстві. Інформаційна культура забезпечує зовсім інші зв'язки людини із зовнішнім світом. Її життя стає менше детермінованим соціально-економічними умовами, а її вільна творча діяльність багато в чому визначає соціокультурну ситуацію.

Термін «інформаційна культура» у вітчизняних публікаціях уперше виник у 70-х рр. Авторами більшої частини публікацій є бібліографознавці, бібліотекознавці, книгознавці. Результатом цієї діяльності стало формування уявлень про інформаційну культуру: як сфери культури, пов'язаної з функціонуванням інформації в суспільстві та формуванням інформаційних якостей особистості; як наукового напрямку й сфери діяльності, що є результатом виокремлення й усвідомлення науковим співтовариством глобальної ролі інформації в становленні суспільства та життєдіяльності особистості. З філософської точки зору інформаційна культура є найважливішим компонентом духовної культури суспільства в цілому, різних соціальних груп, окремої особистості. У контексті розвитку науково-технічного прогресу поняття інформаційної культури містить знання тих наук, які стали основою для реалізації принципово нових підходів у роботі з інформацією, що забезпечує вирішення проблеми інформаційної кризи (теорія інформації, кібернетика, інформатика, семіотика, документалістика та деякі ін.). Особливо вплинули на наповнення поняття «інформаційна культура» новим змістом праці М. Г. Вохришева, А. А. Гречихіна, Н. Б. Зінов'єва, Ю. С. Зубова, І. К. Кирпичова, В. А. Мінкіна, І. Г. Моргенштерна, В. М. Петрова, А. І. Ракітова, Б. А. Семеновкера, Н. А. Сляднева, Е. П. Семенюка, А. Д. Урсула, В. А. Фокеєва, Ю. А. Шрейдера та ін. Заслугою цих і деяких інших авторів є формування теоретичних основ та термінологічного апарату інформаційної культури.

Розширення використання в повсякденному житті сучасних технічних засобів, застосування новітньої інформаційної техніки й технології визначили виникнення нового типу грамотності — комп'ютерної. Орієнтація на

зарубіжну інформаційну техніку та технологію сприяла поширенню відповідної англomовної термінології і, насамперед, терміна «комп'ютерна грамотність». Саме цей термін за кордоном звичайно використовують як характеристику найважливішого атрибута члена інформаційного суспільства, перебуваючи в одному ряді з поняттями інформаційної та функціональної грамотності. При цьому комп'ютерна грамотність сприймається як складова і засіб забезпечення функціональної грамотності. Комп'ютерна грамотність визначається як усе те, що необхідне людині для роботи з комп'ютером, для функціонування в суспільстві, основаному на інформації. Запозичений за кордоном термін «комп'ютерна грамотність» почали використовувати у вітчизняній літературі для позначення іншого поняття — «інформаційна культура», а також поняття «комп'ютерна культура», що містить, як і комп'ютерна грамотність, знання й уміння, пов'язані з вирішенням конкретних інформаційних завдань [4].

Комп'ютерна грамотність, відповідно до цієї концепції, передбачає наявність елементарних знань про методи математичного моделювання й умінь будувати прості математичні моделі; знання основних алгоритмічних структур та вмінь застосовувати ці знання для побудови алгоритмів вирішення завдань по математичних моделях; розуміння пристрою функціонування ЕОМ й елементарні навички складання програм для ЕОМ по побудованому алгоритмові однією з мов програмування високого рівня. Поряд з комп'ютерною грамотністю до інших компонентів комп'ютерної культури належать: навички грамотної постановки завдань, що виникають у практичній діяльності; навички їхнього формалізованого опису; навички кваліфікованого використання основних типів інформаційних систем для вирішення за їхньою допомогою практичних завдань; уміння грамотно інтерпретувати результати рішення нескладних практичних завдань за допомогою ЕОМ і застосовувати ці результати в реальній діяльності. На відміну від звичайної грамотності, комп'ютерна грамотність формується в стислий термін і змінюється із розвитком комп'ютерної техніки та програмного забезпечення. Формування комп'ютерної грамотності стало прерогативою освітніх установ, на відміну від бібліотек, що реалізують у своїй діяльності пропаганду бібліотечно-бібліографічних та інформаційних знань.

У процесі розвитку теорії інформаційної культури серед фахівців, що беруть участь у її формуванні, з'явилися представники таких наук, як: семіотика, лінгвістика, соціологія, психологія, педагогіка, культурологія, естетика та ін. У результаті затвердилася точка зору про необхідність осмислення й узагальнення здобутих знань з теорії інформаційної культури в межах розвитку стратегії та тактики інформаційного суспільства й відповідної йому інформаційної економіки, формування національної державної інформаційної політики.

На відміну від країн з розвинутою інформаційною індустрією (Англія, США, Японія, Німеччина, інші країни Західної Європи), де вже давно одним з напрямів державної політики є інвестування та підтримка інформаційних інновацій, комп'ютерних мереж і телекомунікацій, процес інформатизації

суспільства в Україні, через особливі соціально-економічні причини, стри-мується недоліками матеріального, технічного, фінансового та правового забезпечення. Серед найважливіших у цій сфері можна назвати такі пробле-ми: відставання в розвитку інфраструктури країни, насамперед засобів обчислювальної техніки, зв'язку та телекомунікацій; недостатня щільність телефонізації та комп'ютеризації; відставання в розвитку національного інформаційного законодавства, що виражається в тому, що понині ще не прийнято найважливіших законів, що регулюють інформаційну сферу, а прийняті закони часто не виконуються через низьку правову культуру членів суспільства [1].

Становлення інформаційної культури як самостійного наукового напрямку й освітньої практики в нашій країні пов'язане з усвідомленням фундаментальної ролі інформації в суспільному розвитку; зростанням обсягів інформації; інформатизацією; розвитком інформаційної техніки й технології; становленням інформаційного суспільства. Епоха інформаційного суспільства характеризується не лише стрімким розвитком телекомунікаційних систем та інформаційно-комунікаційних технологій, але й створенням якісно нового інформаційного середовища життєдіяль-ності людства. Усе більше людей виявляються залученими в інформаційну взаємодію не лише як пасивні споживачі інформації, але і як виробники інформаційних ресурсів та послуг. Інформаційне суспільство міцно асоціюється з «високими технологіями». У такому суспільстві від людини потрібна здатність до творчості, зростає попит на знання. У масштабах усієї земної цивілізації виникає глобальне завдання — вчасно підготувати людей до нових умов життя та професійної діяльності у високоавтоматизованому інформаційному середовищі, навчити їх самостійно діяти в цьому середо-вищі, ефективно використовувати її можливості та захищатися від негатив-них впливів [6].

Вирішення цих проблем неможливе без урахування такого компонента, як «інформаційна культура особистості». Так, навіть якщо повністю реалізуватиметься потреба установ й організацій у комп'ютерній техніці, забезпечуватиметься безперебійна робота електронних комунікацій, будуть видані найдосконаліші закони, але при цьому до життя в інформаційному суспільстві не буде підготовлена людина, то всі прийняті державні програ-ми інформатизації залишаться лише намірами. Отже, особлива увага в підготовці людини до життя в інформаційному суспільстві має приділятися формуванню інформаційної культури особистості [3].

Суть цієї концепції зводиться до твердження тези про те, що масове підвищення рівня інформаційної культури суспільства можливе лише в разі організації спеціального навчання сучасних споживачів інформації, тобто організації інформаційної освіти. Лише спеціальна підготовка, інфор-маційна освіта гарантують людині реальний доступ до інформаційних ресурсів і культурних цінностей, зосереджених у бібліотеках, інфор-маційних центрах, архівах, музеях світу. При цьому наявність спеціальної інформаційної підготовки, необхідний рівень інформаційної культури особистості важливі в такій же мірі, як наявність комп'ютерів і каналів

зв'язку — неодмінних атрибутів інформаційного суспільства. Необхідно підкреслити, що ні комп'ютерна грамотність, ні культура читання як такі, ізольовано, не надають людині можливості впевнено почувати себе в сучасному інформаційному суспільстві. Необхідний синтез усіх цих знань у сукупності утворює інформаційну культуру особистості. Саме ця думка є основою концепції та технології формування інформаційної культури особистості — частини загальної культури людини, що складається із сукупності інформаційного світогляду, інформаційної грамотності та грамотності у сфері інформаційно-комунікаційних технологій. Особливе місце в трактуванні поняття «інформаційна культура особистості» належить інформаційному світогляду — системі поглядів людини на світ інформації та місце людини в ньому. Інформаційний світогляд містить переконання, ідеали, принципи пізнання та діяльності.

На усвідомленні глибокої взаємодії категорій «інформація» та «культура» того, що інформаційна культура є невід'ємною частиною загальної культури людини, базується культурологічний підхід. З позицій культурологічного підходу інформаційна культура закладає світоглядні установки особистості, формує її ціннісні орієнтації стосовно інформації як елементу культури, перешкоджає дегуманізації та заміні духовних цінностей досягненнями, зумовленими науково-технічним прогресом і безпрецедентним зростанням й розвитком нових інформаційних технологій у сучасному інформаційному суспільстві.

Підсумовуючи, слід зазначити, що початок ХХІ ст. ознаменував новий етап у розвитку цивілізації, пов'язаний з розвитком концепції інформаційної культури. Обсяг поняття «інформаційна культура», як і обсяг поняття «інформаційна грамотність», істотно змінювалися в процесі свого розвитку. При цьому важливу роль відіграла еволюція об'єктів інформаційної підготовки. За нетривалий період ці об'єкти трансформувалися від правил пошуку документів у бібліотечних каталогах до стратегій пошуку інформації в Інтернеті. Результатом розширення номенклатури об'єктів інформаційної підготовки стало використання понять і термінів з різних галузей знання: бібліотечної справи, інформатики, документалістики, програмування та ін.

Причинами багатозначності терміна «інформаційна культура» є, поперше, багатозначність складових його терміноелементів: «інформація» та «культура». Складність полягає в тому, що інформаційна культура не є простою сумою цих двох складових, вона являє собою якісно нове явище. По-друге, залучення до його трактування фахівців різних сфер знання, що відрізняються специфічними об'єктами та методами дослідження, а також термінологічним апаратом.

Зіставлення обсягу й змісту понять «інформаційна грамотність» та «інформаційна культура» свідчить про їхню значну подібність. Обидва поняття характеризують складний, багаторівневий і багатоаспектний феномен взаємодії людини та інформації. У складі обсязі обох понять виділяється широкій спектр компонентів: від уміння вести пошук інформації, аналізувати та критично оцінювати знайдені джерела до їх творчого

самостійного використання з метою вирішення різноманітних завдань, що виникають у навчальній, професійній або іншій діяльності. Термін «інформаційна грамотність» поширений на всесвітньому рівні.

Обмеженість терміна «інформаційна грамотність» у вітчизняній літературі, з одного боку, а також багатозначність трактування поняття «інформаційна культура», відсутність чітко сформульованих принципів, мети й завдань, засобів та умов формування інформаційної культури, з іншого, визначають необхідність розробки цілісної концептуальної платформи з метою подальшого розгортання системи інформаційного утворення в сучасному інформаційному суспільстві.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Всемирный Саммит по информационному обществу: информационное издание / сост. Е. И. Кузьмин, В. Р. Фирсов. — СПб, 2004. — 136 с.*
2. *Декларация принципов: [документ WSIS 03/GENEVA/DOC/4 R. 12 декабря 2003 г.] // Всемирный саммит по информационному обществу: информационное издание / сост. Е. И. Кузьмин, В. Р. Фирсов. — СПб, 2004. — С. 11–24.*
3. *Зиновьева Н. Б. Информационная культура личности / Н. Б. Зиновьева // Введение в курс : учеб. пособ. — Краснодар, 1996. — 136 с.*
4. *Зубов Ю. С. Информатизация и информационная культура / Ю. С. Зубов // Проблемы информационной культуры : сб. ст. — М., 1994. — С. 6–11.*
5. *Окинавская Хартия глобального информационного общества // Дипломатический вестн. — 2000. — № 8.*
6. *Программа ЮНЕСКО «Информация для всех» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.ifap.ru>*
7. *Toffler A. The Third Wave / A. Toffler. — N.Y., 1980. (Перевод на русский язык: Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. — М.: АСТ, 1999. — 784 с.)*
8. *Фокеев В. А. Информация в контексте культуры. Информационная культура. (Основная литература, функционирующая в системе научных коммуникаций) // Проблемы информационной культуры / ред. Ю. С. Зубов, В. А. Фокеев. — М., 1997. — Вып. 6: Методология и организация информационно-культурологических исследований. — С. 157–176.*

Надійшла до редколегії 02.09.2009 р.

УДК 316.77

Г. В. АФЕНЧЕНКО

СОЦІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ КОМУНІКАЦІЙ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглядається місце соціальних зв'язків у взаємодії сфери культури й соціальної структури. Аналізується можливість застосування соціальних технологій для встановлення соціальних зв'язків.

Ключові слова: культура, соціальна структура, технологія, соціальні зв'язки.